

Miksi menetimme Karjalan? Poliittista taustaa / Turun Siirtolaisuusinstituutti 21.4.2016 / Pirkko Kanervo

Selitystä sille, miksi menetimme Karjalan ja miksi karjalaiset kaksi kertaa joutuivat henkensä hädässä pakenemaan sotaa, löytyy 1930-luvun ja toisen maailmansodan suurvaltapolitiikasta. Suomen virallisen historian myyteistä kaksi on ylitse muiden: jääminen talvisodassa yksin sekä jatkosodan ajopuuteoria. Jälkimmäinen lensi historian romukoppaan 1980-luvun loppupuolella, talvisodan myytti on elänyt pidempään. Ei Suomi yksin jäänyt, se esimerkiksi sai 6,6 miljardin silloisen markan arvosta apua (aseita ja sotamateriaalia, joista osan ilmaiseksi, 4,6 miljardin markan arvosta ja 2 miljardin markan verran raha- ja tavaralahjoja ympäri maailmaa). Lisäksi liittoutuneet Ranska ja Englanti tarjosivat joukkoja avuksi.

Syksyn 1939 suurvaltapelissä Hitlerin Saksaa vastassa olivat liittoutuneet. Olisiko talvisodalta sitten voitu välttyä? Olisi ainakin sillä erää, mikäli olisi myönnytty venäläisten vaatimuksiin, kuten saksalaiset kehottivat. Merkittävin ohje tuli Mannerheimille marsalkka Göringiltä. Neuvot myös kertovat sen, että puheet Saksan viileästä suhtautumisesta Suomeen ovat vain kulissia. Julkisesti Saksan oli suhtauduttava viileästi Suomeen, koska se oli kiinni Molotov–Ribbentrop-sopimuksessa, jossa se oli luovuttanut Suomen Neuvostoliiton intressipiiriin. Venäläisten toimenpiteet Suomessa taas olivat saksalaisen Hans Metzgerin mukaan ”sota mukaan luettuna, suunnattuja Saksaa vastaan. Ja yksinomaan Saksaa vastaan.” Että sellainen sopimus...

Göring kehotti Suomea taipumaan Neuvostoliiton vaatimukseen laivastotukikohdasta Suomenlahden länsipäässä, sillä muutoin Neuvostoliitto aloittaisi sodan. **Saksa ei voinut sillä hetkellä auttaa, mutta asia voitaisiin myöhemmin korjata.** Mannerheim olikin valmis suurempiin myönnytyksiin kuin hallitus, ja hän kävi useita kertoja presidentti Kallion luona ja vaati Suomea tekemään aloitteen neuvottelujen jatkamisesta venäläisten kanssa. Kallio pysyi kuitenkin odottavalla kannalla, ”koska hallitus ei osoittanut suurempaa huolestumista”.

Pitää myös muistaa, että toinen maailmansota oli kuukausikaupalla vain valesotaa, jonka kestäessä käyty talvisota nosti Suomen hetkessä maailmanpolitiikan polttopisteeseen. Talvisota tarjosi liittoutuneille mahdollisuuden – viimeisen tilaisuuden päihittää Saksa poliittisesti ja strategisesti.

Entä miksi Suomi jätti avunpyynnön Englannille ja Ranskalle tekemättä, vaikka näiden toimittamat lentokoneet ja aseet kyllä kelpasivat? Virallinen selitys oli, ettei apua voitu pyytää, koska Ruotsi ja Norja kielsivät apujoukkojen tulon alueidensa halki. Rytin sanat kuitenkin osoittavat, ettei liittoutu-

neiden apu suinkaan ollut Suomen valinnoissa ensi sijalla, vaan Suomi vain pelasi ”länsikortilla”, koska sillä hänen mukaansa oli ”huutokauppa-arvoa”, mutta toiminnan pohjaksi sitä ei voinut panna.

Suomen sortuminen ei siis suinkaan ollut Saksan intresseissä, mistä yhtenä merkinä on maiden välisen kauppasopimuksen uusiminen talvisodan aikana, minkä yhteydessä Suomi sai Saksalta kymmenen miljoonan saksanmarkkan suuruisen luoton. Kun Molotov sitten oli torjunut Saksan tunnusteleman rauhanvälityksen Suomen ja Neuvostoliiton välillä, ainoaksi keinoksi jäi taivutella Suomi tekemään rauha. Helmikuun 23. päivänä 1940 Göring kehotti Suomea tekemään rauhan *millä ehdoin tahansa* ja lupasi, että kun Saksa (tulevassa sodassa) löisi Neuvostoliiton, Suomi saisi menetyksensä takaisin – korkojen kera.

Suomalaiset tutkijat kiistelivät 2000-luvun alussa siitä, tekikö Suomi rauhan Göringin neuvon perusteella vai sotilaallisista syistä. Nykytieto osoittaa kyllä neuvon painaneen vaa’assa, ja rauhanteossa Suomi luovutti Neuvostoliitolle enemmän kuin mitä se oli ehtinyt sodassa valloittaa. Göringin neuvon jälkeen Ryti sanoi valtioneuvoston istunnossa: ”**Parempi säilyttää armeija taistelukykyisenä ja maa hävitykseltä, niin että edullisten tapahtumien sattuessa olemme siinä kunnossa, että itsekin merkitsemme jotain. Parempi alkaa maan jälleenvaltaus Viipurista kuin Tornios-ta.**” Viipuri tosin rauhanteossa luovutettiin, koska ilman sitä rauhaa ei olisi saatu.

Karjala yritettiin kyllä säilyttää. Viime hädässä käännyttiin Italian hallituksen puoleen ja lähetettiin Ukko Pekka Svinhufvud Berliiniin ja Roomaan, mutta nämä yhteydenotot eivät johtaneet tuloksiin, minkä jälkeen Väinö Tanner totesi valtioneuvostossa: ”Näinä minuutteina meidän täytyy valita, kumman valtaryhmän valitsemme.” **Valitsemalla Saksan Suomi samalla ratkaisi toisen maailmansodan rintamalinjat.**

Luovutetun Karjalan pinta-ala oli yksitoista prosenttia Suomen pinta-alasta ja asukasmäärä noin 420 000. Alueen tuotto oli noin viidenneksen Suomen kansantulosta. Suomen sahatavarasta Karjala tuotti 20, sellusta 25 ja vesisähköenergiasta 18 prosenttia. Sen osuus sokerinjalostuksesta oli 40 ja myllyteollisuudesta 30 prosenttia. Alueen rautatieverkko oli maan tihein. Jo alueen vauraus tekee ymmärrettäväksi sen, miksi Suomi lähti Saksan rinnalle ottamaan Karjalaa takaisin omiin käsiin.

Eräiden upseereiden merkinnöt puhuvat sen puolesta, että Suomi teki Moskovassa rauhan ajan voittamiseksi ja revanssin puolesta. Kenraali Paavo Talvela kirjoitti rauhanpäivänä: ”Tunteet ovat sekavat, mutta parempi kuitenkin näin. Sotilaallinen voimamme säilyy, saamme levätä, järjestäytyä ja odottaa hetkeä.” Ja huhtikuussa 1940 saksalaiset palkitsivat Suomen korkeinta upseeristoa Saksan

Kotka-ritarikunnan I luokan ansioristeillä. Kunniamerkit olivat jo kiitosta Suomen Saksalle talvisodan aikana tekemistä palveluista, ja niiden ansiosta Suomella oli jatkosodan aikana ”**erikoisasema kaikkien muiden kansallisuuksien rinnalla**”.

Puheet ja teot ristiriidassa

Väinö Tanner sanoi radiossa rauhanpäivänä 13.3.1940, että ”luovutettavien alueiden asukkaille on hankittava uudet asuinpaikat ja turvattava heidän toimeentulonsa. – – Maata meillä on riittävästi, työmahdollisuuksia meillä on rajattomasti ja **armeijamme on koskemattomana.**” Samana päivänä hallitus julisti, miten ”ensimmäisiä tehtäviä on myös huolehtia siitä, että luovutetuilta alueilta kotoisin oleville tehdään oikeutta ja että heidän olonsa nopeasti järjestetään”.

Mutta kuinkas kävi? Moskovan-rauhan jälkeen muodostettuun uuteen hallitukseen ei tullut yhtään karjalaista ministeriä. Asiat sujuivat täsmälleen Rytin tahdon mukaisesti. Ryti oli suostunut jatkaamaan pääministerinä vain sillä edellytyksellä, että sai itse vapaasti valita ministerit. Toisin sanoen, hallituksen muodostamisessa ei noudatettu normaalia parlamentaarista kaavaa, vaan puolue-elimet ja eduskuntaryhmät sivuutettiin. Tässä kaikessa Tanner tuki Rytä.

Karjalan menetyksen jälkeen korvauslaki saatiin nopeasti aikaiseksi, ja vielä nopeammin syntyi asuttamista koskeva pika-asutuslaki. Suunnitelma julkaistiin ”erittäin näyttävästi” vain vajaa kolme viikkoa Moskovan-rauhan jälkeen. Uusi hallitus pelasi kaksilla korteilla, toimi ”kaksinaamaisesti”, sillä tuossa tilanteessa sillä tuskin oli muuta mahdollisuutta kuin luvata julkisesti karjalaisten nopeaa sijoittamista. **Sitä vaati jo yhteiskuntarauhan säilyminen maassa.**

Lain toimeenpano oli hidasta ja korvaukset maksettiin vasta jatkosodan aikana, kun Karjala jälleen oli omissa käsissä, ja enemmistö saanut ainakin osan omaisuudestaan takaisin reaaliomaisuutena. Eri syistä tapahtunut viivytys pika-asutuslain toimeenpanossa sopi hallitukselle paremmin kuin hyvin. Siirtoväen sijoittaminen toimi näet parhaimpana mahdollisena kulissina ja suojaverhona, kun neuvostohallitukselle oli annettava vaikutelma, että Suomi hyväksyi rauhanehdot lopullisina, alue-menetykset mukaan luettuina”. Elokuun 18. päivänä 1940 Ryti vakuutteli radiopuheessa Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rauhanomaisuutta ja ”myönsi Moskovan rauhansopimuksen lopulliseksi”. Edellisenä päivänä Helsinkiin oli ilmestynyt Göringin kuriiri pyytämään lupaa Saksan Pohjois-Norjassa olleiden joukkojen kauttakuljetuksiin Suomen halki, mihin Suomi viipymättä myöntyi.

Samaa tahtia asutussuunnitelman valmistelun kanssa suhteet Saksaan tiivistyivät. Tammikuun lopulla 1941 kenraali Erich Heinrichs teki ratkaisevan matkan Saksaan. Matka naamioitiin esitelmä-

matkaksi. Heinrichs kertoi kenraalileversti Franz Halderille, että Suomella oli voimia kuusitoista divisioonaa mutta puutetta raskaasta tykistöstä ja lentokoneista. Liikekannallepano kestäisi neljästä viiteen päivään ja joukkojen keskitys rajalle sen jälkeen viisi päivää. Helmikuussa Mannerheim ajoi siirtoa Saksan suuntaan jopa erolla uhaten.

Perustellessaan Suomen liukumista jatkosotaan Saksan rinnalla kansallinen historiantkirjoitus on korostanut painostusta, jota Neuvostoliitto kohdisti Suomeen välirauhan aikana. Pitää kuitenkin pohtia, kuinka pitkälle painostus oli oikeutettua, kun otetaan huomioon, että kai venäläiset muiden tapaan ymmärsivät, että Suomi oli rauhan solmiessaan tehnyt edullisen ratkaisun saksalaisille. Voidaan jopa kysyä, olivatko Suomen saamat rauhan ehdot osaltaan seurausta venäläisten epäluuloista.

Välirauhan aikaan mahtui toki muutakin kuin painostusta. Esimerkiksi Turussa Crichton-Vulcanin telakalla rakennettiin Neuvostoliitolle komeaa työlaivastoa. Neljää hinaajaa ei ehditty luovuttaa ennen jatkosodan puhkeamista, ja ne jäivät Suomen puolustusvoimille. Venäläiset olivat tilanneet myös isompia merihinaajia, mutta niiden työt olivat vasta alullaan sodan syttyessä, jolloin Saksan Kriegsmarine otti nimiinsä venäläisten tilaukset.

Mitä taas tulee suhteisiin brittien kanssa, näiden myöntämällä luvilla Suomi hoiti välirauhan aikana vientiään ja tuontiaan Petsamon Liinahamarin sataman kautta ja saikin paikattua pahimmat puutteensa. Suomen syyttömyyttä jatkosotaan on puolusteltu myös sillä, ettei Suomella ollut virallista sopimusta Saksan kanssa. Sopimusta ei ollut senkään takia, että jos Suomi olisi sellaisen tehnyt, britit olisivat sulkeneet heti Suomen huollon kannalta välttämättömän Petsamon-reitin. Kesäkuun 6. päivänä 1941 The Times paljasti Suomen värväävän miehiä SS-joukkoihin, ja 15. päivänä britit pysäyttivät Petsamon liikenteen. Venäläiset eivät puuttuneet värväykseen – sikäli kuin tiedetään – mutta turha on olettaa, etteivät he siitä vakoilun kautta tienneet.

Karjalan takaisinvaltaus tärkein jatkosodan päämäärinä

Kesäkuussa 1941 Suomi lähti uuteen sotaan luottaen Saksan ”voittamattoman armeijan” ylivoimaisuuteen ja sen sotatoimien nopeuteen. ”**Silti juuri tämä erehdys tuli kohtalokkaaksi Suomelle.**” Suomen armeija valtasi nopeasti Karjalaa takaisin omiin käsiin, syyskuun 4. päivänä Karjala oli jälleen meidän. Keskiseen ja Laatokan Karjalaan väestö alkoi palata jo ennen kuin koko maakunta oli vapautettu. Elokuussa Karjalaan palasi 5 500, syyskuussa 18 000 ja lokakuussa 23 000 henkeä.

Suomen päättäjille alkoi kuitenkin jo ensimmäisenä sotasyksynä selvitä, että oli tainnut tulla astuksi häviäjän kelkkaan. Saksa oli suunnitellut lyövänsä Neuvostoliiton elokuun loppuun mennessä, ja Moskovan valtauksen oli määrä kruunata operaatio. Väinö Tanner näyttää matkallaan Wienin messuille (20.9.–4.10.1941) muuttaneen käsityksiään sodan pituudesta ja sen tuloksista, joskin oli jo ennen matkaa todennut eduskuntaryhmässään, että Saksa oli arvioinut väärin Neuvostoliiton voimavarat. Olavi Paavolainen totesi puolestaan syyskuun ensimmäisellä puoliskolla, ettei aseveli ollut edennyt suunnitelmiensa mukaisesti: ”En enää tiedä, mitä tästä tulee...” Kenraali Paavo Talvelan kerrottiin pitävän Suomen tilannetta vakavana ja maininneen, että mahdollisesti Aunuksesta on luovuttava.

Tammikuussa 1944 Paavolainen kirjoitti, kuinka ”**totisesti olisi jo sodan alussa voitu harkita, päästäkö yleensä karjalaisia muuttamaan takaisin, ennen kuin sodan lopputulos on varmasti selvä**”. Tässä vaiheessa kyse oli jälkiviisaudesta. Paluun oli sallittu alkaa heti valtauksen edistyessä. Keväällä 1942 alkoi todellinen suurmuutto, vaikka Saksan sodankäynnin synkistyneet näkymät aiheuttivatkin huolta Suomen johdossa. Sitä on selitetty elintarviketilanteella, **mutta ei liioin ollut muuta vaihtoehtoa**. Mitenkä kansalle olisi voitu ilmoittaa, ettei paluuta voida jatkaa ja että Karjalan säilyminen omissa käsissä on epävarmaa. Se olisi niin koti- kuin sotarintamallakin merkinnyt moraaliluhistumista.

Päämajassa palvellut kenraali Wiljo Tuompo kirjoitti päiväkirjaansa maaliskuun 4. päivänä 1942, juuri ennen kuin karjalaisten suurmuutto alkoi, ajatelleensa usein ”sitä varmuutta, millä kansamme ja etenkin karjalaiset suhtautuvat sotaan. Tietämättä mitään tulevasta rauhasta he uskaltavat muuttaa takaisin entisille asuinsijoilleen ja aloittaa vaikeissa oloissa uuden elämän, vaikka miehet ovat rintamalla eivätkä pääse auttamaan. Karjala on toisaalta meille niin tärkeä ja ensi kesän sato niin vakaava asia koko maamme kannalta, että **tämä riski on otettava ja on uskallettava**.”

Otettiin siis riski, mutta miksi karjalaiset palasivat? Tietenkin sen tähden, että he uskoivat saavansa jäädä sinne loppuiäkseen. Maailmanhistoriankin mittakaavassa toteutui erikoinen ratkaisu: maa ja lähes koko maailma oli sodassa, ja 282 000 karjalaista jälleenrakentaa sodan tuhoamaa aluetta.

Karjalan kysymys kevään 1944 rauhanneuvotteluissa

Suomen rimpuillessa irti sodasta todelliseen rauhankosketukseen venäläisten kanssa päästiin maaliskuussa 1944. Tiedossa oli, että rauha oli saatavissa vain talvisodan-rauhan rajoilla ja että venäläiset vaatisivat nyt myös Petsamo. Paasikivi yrittikin kompensatiokauppaa. Hän sanoi Suomen olevan valmis luopumaan Petsamosta, jos saisi pitää pohjoisosan Karjalasta, Viipurin, Saimaan kana-

van ja Vuoksen teollisuusalueen. Mutta Molotov oli taipumaton. Neuvottelujen kestäessä suomalaiset tarjosivat Karjalassa jatkosodan aikana tehtyä jälleenrakennustyötä osaksi vahingonkorvausta.

Paasikivi olisi hyväksynyt venäläisten ehdot huolimatta hirmuisesta vahingonkorvauksesta: ”Sen saamme maksaa sotaseikkailustamme, kun siihen menimme. Tähän hulluun yritykseen.” Hallitus hylkäsi ehdot. Maalaisliittolaiset ministerit kun eivät olisi hyväksyneet ehtoja, joihin kuului Karjalan luovuttaminen, **sillä se olisi merkinnyt maiden luovutusta asuttamiseen.**

Saksan kärsimät tappiot aiheuttivat levottomuutta, mutta julkisesti Karjalan jälleenrakentamisen lopettamista ei uskallettu vaatia. Kyse oli kansan ja armeijan mielialoista. Levottomuus rintamalla lisääntyi keväällä 1944. Poliitikkojen tappiomielialat vaikuttivat joukkojen keskuudessa, ja alkoi esiintyä ”jyrkkäsanaista herrojen arvostelua ja kyllästymistä jatkuvaan sotimiseen”. JR 53:n 4. komppaniassa puhkesi jopa kapina.

Samoin keväällä 1944 päämaja torjui kenraaliluutnantti Aarne Sihvon ehdotuksen evakuoida rintaman läheisyyteen päästettyä siviiliväestöä kauemmas: ”Sehän olisi omiaan herättämään paniikkimielialaa sekä väestön keskuudessa että joukko-osastoissa.” Karjalaiset olivat siten eräänlaisena Suomen sotilaallisen ja poliittisen tilanteen panttivankeina odottamassa ratkaisevia murroksia sotatapahtumissa.

Karjalan evakuointisuunnitelmia oli valmisteltu vuodesta 1942 lähtien, mutta vasta alkusyksystä 1943 niihin tuli uutta vauhtia. Loppuvuodesta päätökseksi tuli, että paniikkimielialojen välttämiseksi suunnitelmat oli toistaiseksi salattava. **Omaehtoista evakuointia ei tullut sallia, eikä missään tapauksessa kehottaa väestöä vapaaehtoisesti siirtymään muualle Suomeen.** Evakuointisuunnitelmat paljastettiin viime tingassa, ja tositalanteessa aika loppui pahasti kesken.

Kannaksella evakuoimisalue oli jaettu kolmeen vyöhykkeeseen, mutta lopulta Kannaksen tyhjentämiseen siviileistä ei jäänyt edes sitä aikaa, joka suunnitelmissa oli varattu ensimmäiselle vyöhykkeelle. Puna-armeijan suurhyökkäys lopetti niin paluun kuin jälleenrakennuksenkin ja ajoi karjalaiset uudelle evakkotielle. Paluun Karjalaan sallittiin senkin jatkua viimeiseen asti, vielä viimeisenä sotavuonna palasi 7 000 henkeä.

Sanotaan, ettei päämaja uskonut venäläisten hyökkäykseen sen paremmin Kannaksella kuin muillakaan rintamanosilla ja ettei joukkojen siirtoihin ryhdytty Kannaksen vahvistukseksi. Koska paniikkimielialoja piti välttää, on kysyttävä, oliko mitään mahdollisuuksia ryhtyä siirtämään Itä-Karjalasta suuria määriä miehiä Kannakselle. Sitä paitsi, yksi divisioona oli siirretty, nimittäin Laguksen pans-

saridivisioona sai helmikuun 1944 alussa käskyn siirtyä Äänislinnasta Viipurin itäpuolelle, josta se liikkuvuutensa ansiosta saattoi siirtyä puolustuslinjoille muutamassa tunnissa.

Rauhanhallituksen pääministeri Edwin Linkomies toteaa muistelmissaan olleen tarpeellista, että Suomen armeija sai taistellen vetäytyä asemistaan. Ilman taistelua olisi syntynyt myytti, että ”Suomi oli johdettu rauhaan ilman pakkoa”. Rauha ilman pakkoa olisi tarkoittanut myös sitä, että Karjalasta olisi luovuttu ilman pakkoa, joten kaiken muun ohella Suomen poliittisen johdon oli otettava huomioon **maanluovuttajapiirien innottomuus mahdolliseen asutustehtävään**.

Suomi menetti Karjalan sellaisten tapahtumien vyöryssä, joita maailma ei ollut koskaan aikaisemmin kokenut. Mutta on mahdotonta myös välttyä pohtimasta, tuliko Karjalan kohtalo lopullisesti sinetöidyksi jo sillä hetkellä, kun Suomi syyskesällä 1941 ylitti valtakunnan vanhan rajan ja lähti valtaamaan Neuvostoliiton Itä-Karjalaa toteuttaakseen eräiden piirien unelman Suur-Suomesta.

Tutkijoista Markku Jokisipilä on sitä mieltä, että ryhtymällä valloitusotaan suomalaiset itse varmistivat sen, ettei Neuvostoliitto itärintaman tilanteen muuttuessa olisi valmis kelpuuttamaan rauhanneuvottelujen pohjaksi mitään talvisodan rauhaa edullisempaa. Hänen kanssaan on vaikea olla eri mieltä. **On syytä pohtia, menettikö Suomi omilla toimillaan, omilla virhearvioillaan Karjalan?**